

مضاربه

نمی‌شود. مضاربه بر پول‌های امروزی محل اختلاف است. برخی آن را جایز می‌دانند (خمینی، ۱۳۹۰؛ حکیم، ۱۴۱۰ق: ۱۵۹/۲) و برخی صحیح نمی‌دانند (حکیم، ۱۴۱۰ق: ۱۵۹/۲). ۳- باید معین باشد، لذا با مال‌التجاره مبهم بین چند چیز مضاربه صحیح نیست. به علاوه مال‌التجاره از نظر مقدار و نوع جنس نیز باید معلوم باشد. ۴- سود حاصل باید به نسبت معین و توافق‌شده‌ای بین مالک و عامل تقسیم شود. موضوع مضاربه فقط تجارت است، بنابراین، مال برای کارهای سودآور دیگر نباید اختصاص یابد (خمینی، ۱۳۹۰: ۶۰۸-۶۰۹). البته برخی موضوع را عام می‌دانند که اشاره شد.

هرچند مضاربه نیاز به ایجاب و قبول دارد ولی به صورت معاطاتی نیز واقع می‌شود. مضاربه از دو طرف (مالک و عامل) عقدی جایز است، بنابراین، هر زمان هریک از طرفین بخواهند می‌توانند قرارداد را فسخ کنند. اما اگر در ضمن عقد خارج و لازم دیگری مانند بیع عدم فسخ را شرط کنند، اشکالی ندارد و عمل بر طبق شرط لازم است (خمینی، ۱۳۹۰: ۶۱۱). در مضاربه در مورد نوع کارهای تجاری (یا غیرتجاری بر اساس توسعه در موضوع کار در مضاربه) یا افرادی که طرف تجارت قرار می‌گیرند، یا منطقه‌ای که تجارت در آن صورت می‌گیرد، می‌توان شرایطی را در نظر گرفت و این شرایط لازم‌الوفاء است و چنین مضاربه‌ای را مضاربه خاص گویند و در مقابل مضاربه بدون هیچ شرطی را مضاربه مطلق یا عام گویند (نجفی، ۱۴۰۴ق: ۳۴۳/۲۶؛ وهبه الزحیلی، ۱۴۲۳ق: ۴۳۹-۴۴۰؛ حسن ایوب، ۱۴۲۷ق: ۲۳۹). اگر تجارت منجر به زیان شود و از طرف عامل قصور یا تقصیری صورت نگرفته باشد ضرر از اصل سرمایه و مالک کسر می‌شود. این مسئله بین فقهای شیعه و اهل سنت تفاوتی ندارد. آیا می‌توان در ضمن عقد خارج و لازم دیگری ضرر بر عامل یا هر دو طرف را شرط نمود محل اختلاف است (خمینی، ۱۳۹۰: ۶۱۲، توضیح المسائل مراجع، ۱۳۷۸: ۲۶۹/۲-۲۶۴، خامنه‌ای، ۱۳۸۸: ۴۹۶).

Mudarabah

مضاربه در لغت از ضرب فی الارض به معنی حرکت در زمین است و از آنجا که تجارت مستلزم حرکت و رفت و شد است بر قرارداد مربوط به آن نیز اطلاق شده است (نجفی، ۱۴۰۴ق: ۳۳۶/۲۶). در اصطلاح قراردادی بین دو فرد است مبنی بر اینکه مال‌التجاره از سوی یک نفر و تجارت از سوی فرد دیگر و سود حاصل بین این دو تقسیم شود (همان: ۳۳۷). افزون بر عمومات دلالت‌کننده بر وفای به قراردادهای روایاتی از اهل بیت (ع) نیز بر مشروعیت این قرارداد دلالت دارد (حرالعالمی، ۱۳۹۱ق، ج ۱۳، کتاب المضاربه). این قرارداد قراض (به کسر قاف) نیز نامیده می‌شود و اگر توافق شود که تمام سود حاصل برای صاحب مال‌التجاره باشد این قرارداد بضاعه خوانده می‌شود (خمینی، ۱۳۹۰ق: ۶۰۸/۱). مشهور فقهای شیعه و بسیاری از فقیهان اهل سنت موضوع مضاربه را تجارت می‌دانند بنابراین، عامل باید با مال تجارت کند و نمی‌تواند فعالیت سودآور دیگری مثلاً کشاورزی یا صنعتی انجام دهد. با این حال برخی از فقهای شیعه و برخی از فقهای اهل سنت موضوع آن را منحصر در تجارت نمی‌دانند و به سایر فعالیت‌های سودآور غیرتجاری نیز گسترش می‌دهند (مکارم‌شیرازی، توضیح المسائل، مسئله ۲۴۵ و شهید صدر، ۱۴۱۰ق: ۴۷ و حسن ایوب، ۱۴۲۷ق: ۲۳۰، عثمان شبیر، ۱۴۲۷ق: ۳۴۲ و وهبه الزحیلی، ۲۰۰۲: ۴۳۸ و ۴۴۶).

شرایط و احکام مضاربه

در مضاربه مانند همه قراردادهای دو طرف قرارداد باید بالغ، عاقل و دارای اختیار باشند. افزون بر آن باید مالک مال‌التجاره محجور نباشد و عامل نیز باید توان تجارت داشته باشد. مال‌التجاره باید ۱- عین باشد، لذا منفعت و دین نمی‌تواند به عنوان مال‌التجاره قرار گیرد هرچند مدیون خود عامل باشد. ۲- درهم یا دینار باشد، لذا بر طلا و نقره مضاربه واقع

مضاربه در قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران

بر طبق ماده ۵۴۶ قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران مضاربه عقدی است که به موجب آن احد متعاملین سرمایه می دهد با قید اینکه طرف دیگر با آن تجارت کرده و در سود آن شریک باشند. صاحب سرمایه مالک است و عامل نیز مضارب نامیده می شود. مضاربه عقدی جایز است (قانون مدنی، ماده ۵۵۰). تعیین مدت در عقد موجب لزوم نمی شود اما پس از انقضای مدت مضارب برای تجارت باید از مالک اجازه بگیرد (ماده ۵۵۲). سرمایه باید وجه نقد باشد (ماده ۵۴۷). سهم هریک در سود مشاع باشد (ماده ۵۴۸) و سهم هریک باید در عقد مضاربه مشخص شود (ماده ۵۴۹). مضارب در تجارت مطلق می تواند هر نوع تجارتی را انجام دهد اما در طرز تجارت باید متعارف را رعایت کند (ماده ۵۵۳). مضارب بدون اجازه مالک نمی تواند با همان سرمایه مضاربه دیگری منعقد کند یا آن را به غیر واگذار کند (ماده ۵۵۴). مضارب باید اعمالی را که برای نوع تجارت، متعارف و معمول بلد و زمان است به جا آورد ولی اگر اعمالی را که بر طبق عرف بایستی به اجیر رجوع کند خود شخصاً انجام دهد مستحق اجرت آن نخواهد بود (ماده ۵۵۵). مضارب در حکم امین است و ضامن مال مضارب نمی شود مگر در صورت تعدی یا تفریط (ماده ۵۵۶). اگر شرط شود که مضارب ضامن سرمایه خواهد بود یا خسارات حاصله از تجارت متوجه مالک نخواهد شد عقد باطل است مگر اینکه به طور لزوم شرط شده باشد که مضارب از مال خود به مقدار خسارت یا تلف مجاناً به مالک تملیک کند (ماده ۵۵۸).

کاربرد مضاربه در بانکداری و تأمین مالی

مضاربه در بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران برای ارائه تسهیلات به بخش بازرگانی مورد استفاده قرار

می گیرد. تاجران برای سرمایه مورد نیاز خود به بانکها مراجعه می کنند و بانکها در قالب عقد مضاربه بخشی از مال التجاره را تأمین می کنند. نسبت سهم سود بین بانک، که به طور معمول به وکالت از سپرده گذاران در مضاربه شرکت می کند، و عامل (تاجر) در قرارداد مشخص می شود. بانک به عنوان مالک سرمایه نقدی را در اختیار عامل (شخص حقیقی یا حقوقی) قرار می دهد. این سرمایه می تواند به صورت یک جا یا بر حسب نیاز به تدریج در اختیار استفاده کننده از تسهیلات قرار گیرد. هر چند قرارداد مضاربه مربوط به امور بازرگانی داخلی و خارجی است ولی بانکها در مورد واردات، مجاز به انعقاد قرارداد مضاربه با بخش خصوصی نیستند. مدت قرارداد حداکثر یک سال از زمان انعقاد تا تسویه کامل موضوع قرارداد است (دستورالعمل اجرایی معاملات و تسهیلات بانکی، ۱۳۹۶: ۵۷-۵۹).

بر اساس دیدگاه برخی فقهای شیعه و بسیاری از فقهای اهل سنت مضاربه برای غیربازرگانی نیز قابل استفاده است. از این رو، در برخی از الگوهای بانکداری بدون ربا موضوع عقد مضاربه توسعه یافته و به موارد غیرتجاری نیز تعمیم یافته است و برای ارائه تسهیلات به بخش های کشاورزی، صنعتی و خدماتی غیرتجاری نیز می توان استفاده کرد (شهید صدر، ۱۴۱۰ق: ۴۷ و عثمان شیر، ۱۴۲۷ق: ۳۴۲ و ۳۵۵-۳۵۷ و مکارم شیرازی، ۱۳۸۸، مسئله ۲۴۵۳: ۴۸۳).

صکوک مضاربه

از آنجا که تأمین مالی از طریق اوراق قرضه حرام است اندیشمندان مسلمان با استفاده از عقود اسلامی اوراقی را طراحی کرده اند. یکی از این اوراق همان صکوک مضاربه است که بر اساس عقد مضاربه طراحی شده است. بنابراین، اوراق مضاربه (صکوک مضاربه) سندی است که بیانگر مالک بودن دارنده آن در اوراق مضاربه است. شخص

مضاربه

بنی هاشمی خمینی، سید محمد حسن (۱۳۷۸)، توضیح المسائل مراجع عظام، ج ۲، چاپ چهارم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

حر العاملی محمد بن الحسن (۱۳۹۱)، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، ج ۱۳، الطبعة الرابعة، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

حکیم، سید محسن طباطبایی (۱۴۱۰)، منهج الصالحین (المحشی للمحکم)، ۲ جلد، چاپ اول، بیروت: دار التعارف للمطبوعات.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۸). رساله اجوبه الاستفتائات (ترجمه فارسی)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی.

خمینی سید روح الله (۱۳۹۰). تحریر الوسیله، دارالکتب العلمیه (اسماعیلیان نجفی) قم: افست از الطبعة الثانية مطبعة الآداب، النجف الاشرف.

الزحلی، أ.د. وهبه (۱۴۲۳). المعاملات المالیة المعاصرة، دمشق: دارالفکر. صدر، سیدمحمدباقر (۱۴۱۰). البنك اللاربوی فی الاسلام، بیروت: دار التعارف للمطبوعات.

عثمان شیبیر، محمد (۱۴۲۷). المعاملات المالیة المعاصرة فی الفقه الاسلامی، الاردن: دارالنفاث للشر و التوزیع.

مسیحی، مهرزاد (۱۳۹۲). قانون مدنی به همراه آراء دیوان عالی کشور و نظرات اداره حقوقی و قانون مسئولیت مدنی، چاپ چهارم، تهران: خرسندی.

موسویان، سیدعباس (۱۳۹۱). بازار سرمایه اسلامی (۱)، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

نجفی، محمدحسن (۱۴۰۴). جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، ج ۲۶، چاپ هفتم، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۸). رساله توضیح المسائل، چاپ چهارم، تهران: پیام عدالت.

سیدهادی عربی

گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه قم، قم، جمهوری اسلامی ایران

حقیقی یا حقوقی که نیازمند سرمایه است و می‌خواهد از طریق انتشار اوراق مضاربه سرمایه موردنیاز خود را تأمین کند (عامل) با انتشار اوراق مضاربه وجوه متقاضیان اوراق را جمع‌آوری کرده و در فعالیت‌های اقتصادی سودآور (بازرگانی) به کار می‌گیرد و در پایان هر معامله یا پایان هر دوره مالی سود حاصله را بر اساس نسبت‌هایی که روی اوراق نوشته شده، میان خود (عامل) و صاحبان اوراق تقسیم می‌کند. اوراق مضاربه نیز مانند خود عقد مضاربه (بر اساس مقید بودن یا نامقید بودن موضوع فعالیت یا مدت آن) به دو قسم عام و خاص تقسیم می‌شود (موسویان، ۱۳۹۱: ۶۸۳-۶۹۱ و وهبه‌الزحلی، ۱۴۲۳: ۴۴۶). به لحاظ اجرایی پس از اخذ مجوزهای قانونی برای انتشار اوراق، به‌طور معمول انتشار اوراق و تقسیم سود میان دارندگان اوراق به‌وسیله یک واسطه مانند بانک صورت می‌گیرد. این مؤسسه واسطه به وکالت از صاحبان اوراق وجوه را بر اساس قرارداد مضاربه در اختیار عامل قرار می‌دهد که جزئیات آن در قوانین مربوط به انتشار اوراق بهادار هر کشور و آیین‌نامه‌های اجرایی آن مذکور است. در پایان دوره مؤسسه واسطه پس از کسر حق‌الوکاله خود و محاسبه سود حاصل سهم صاحبان اوراق را میان آنان تقسیم می‌کند. در صورت وجود بازارهای ثانویه این اوراق می‌تواند در بازارهای ثانویه مورد خریدوفروش قرار گیرد.

کتاب‌شناسی

اداره کل اعتبارات بانک، دستورالعمل اجرایی معاملات و تسهیلات اعتباری (بخشنامه ۲۰ ب) (۱۳۹۶)، تهران: اداره کل اعتبارات بانک ملی ایران.

ایوب، حسن (۱۴۲۷)، فقه المعاملات المالیة فی الاسلام، القاهرة: دار الاسلام للطباعة و النشر و التوزیع و الترجمة.